

ЛІТЕРАТУРА

1. Горленко В.Ф. Становление украинской этнографии. Киев, 1988.
2. Зеленін Д.К. Про київське походження карпатських українців – гуцулів // Українська етнографія. Київ, 1958.
3. Дмитро Бучинський "Християнсько-філософська думка Т.Г. Шевченка. Київ – 2016. – С.172..
4. Євген Наконечний «Украдене ім'я : чому Русини стали українцями». Кам'янець-Подільський, 2013. – С. 117-120.
5. Володимир Косик "Україна. Довга і важка боротьба за існування". Київ. – 2014. – С.31-32.
6. Петро Одарченко Українознавчі спостереження й фрагменти. Київ «Смолоскип», 2002. – С.90, С.93.
7. Польові матеріали автора 2015-2017 рр. історико-краєзнавчий музей «Перевесло» Хитцівської ЗОШ Гадяцького району Полтавської області.

*Михайло Белень
(Ужгород, Україна)*

НАРОДНА СИМВОЛІКА БОЙКІВ-ВЕРХОВИНЦІВ КАРПАТСЬКОГО АРЕАЛУ

У бойків-верховинців Закарпаття є своя прадавня, праархаїчна і старожитня історія. На теренах Західної України – це особливий устрій життя горян. Усе, що творилося у душах простого народу, стало відбитками у символічних космогонічних знаках у народному і примітивному мистецтвах, які як один, так і другий є спорідненими напрямками образотворчості, що критиці не підлягають, оскільки це сокровенна духовність народу.

Візьмемо коротенький історичний відрізок на теренах Карпато-Австро-Угорщини другої половини ХІХ ст. Досліджуючи Карпатський багатонаціональний край, дійшов висновку: впродовж століть відбувалися взаємовпливи і взаємозбагачення культурницьких наслідувань слов'янських народів, особливо це стосується народних вжиткових нашарувань мистецтв.

Легенди, притчі, казки, найрізноманітніші вірування, серед них ворожіння, прокльони, босоркунство, Біла і Чорна магії – і все це відбувалося навколо біблійно-релігійного віросповідання, вкоріненого у мудрості народу, перемогти якого нечистим силам не вдалося.

Беремо інший аспект – найпростіший. Релігійні свята (основні!), за якими визначалися майже точні прогнози погоди на цілий рік. У добу сьогодення – це нереально. Життя людини за два останні століття настільки змінилося технократично, екологічно, що найближчі десятиліття вимагатимуть від людського розуму не стільки абстракцій і утопій розкішного життя, скільки неупереджених та невідкладних способів виживання. Людина віроломно порушує Закони Природи, водночас ігноруючи Всемудрість Неба, добре розуміючи, що Природа жорстоко наказує.

Я не торкаюся далекої минувшини, тобто археологічних знахідок (Палеоліт, Мезоліт, Неоліт), які свідчать про життя прадавньої людини в Карпатах. Бо ж із усвідомлення і самоусвідомлення в боротьбі за виживання з потойбічними силами й через страх смерті, людина змушувала себе шукати порятунку, замислювалася, як і коли рятувати родину та своїх прародичів від хвороб і нещасних випадків?

Засобів переконання не було, залишався один вихід: молитися Небу, тобто богам – вищим силам, які б тебе врятували. Язичництво не випадковість, а усвідомлена боротьба за мудрість Буття і Небуття. Вічність не на Землі, а в Небесах. Тут ми із землі вийшли і в землю повернулись і... так довічно.

Наше життя – біологічна біотрансформаційність, еволюційність переходу або

ж переходів з одного виміру в багатовимірність, яку людський розум не може ревізувати як Вічність. Безкінечність як Початок і Кінець – це Таїна Всесвіту.

Знову повертаюсь до своєї філософії мистецтва і буття простих горян-бойків. Чому я згадав період Австро-Угорщини. Саме тоді широкомасштабно будувалися дерев'яні храми в низовинних і гірських районах Карпатського краю. Звичайно, на пустому місці нічого геніального не виростає, якими б міфами не обростали чи хитрощами не прикривалися. Вплив архітектурних стилів дерев'яної архітектури (церкви, каплиці, дзвіниці, придорожні хрести і надмогильні пам'ятники) – це і є сукупна складова християнської віросповідності.

Уявлення, творча й інженерна конструктивність вражають своєю майстерністю будівництва дерев'яних храмів, порівняно з сусідніми народами Карпатського ареалу Валахія (Румунія), Хорватія, Болгарія, Угорщина, Словаччина, Польща, Моравія, Чехія. Вивчаючи, прискіпливо почав аналізувати, чому народна ікона бойків й ікони сусідніх народів такі близькі за сюжетами і тематикою композицій і чому так відрізняються за малюнком і кольоровим вирішенням? Виявляється, все просто. Горянин-бойко живе у суворих умовах клімату, його оточує краса гір і полонин. Одяг, пісня, народна музика, дерев'яний посуд і знаряддя праці – інші, тобто більша чи менша вираженість проявів ставлення до себе й оточуючих, зосередженість і взаємоповага до краси дикого тваринного світу.

У народів низовинного розселення все інакше. З одного боку, краще – широкомасштабніше, з іншого – менше правічної краси пралісів, хижих тварин і хижих птахів, орлів, яструбів, воронів, круків і т.д. Це ж непідробна, незрівнянна краса Природи.

Діти народжуються янголятками, а середовище їх виховує добрими, злими, мудрими або потенційними злочинцями. Такими ж бувають і відбитки духовності, покаліченої на бездуховності.

Людина в житті багато робить учинків, часом не прогнозованих. Зокрема, вибір залежить від її свідомості й любові до навколишнього світу і життя, від середовища, де ти народився, де ходив босоніж по землі, в якій довічно лежать твої предки. Чому горянин, крім того, що щоденно молиться до Всевишнього, скупими засобами придумує собі зображувальну красу (символіку), яку образотворчо трансформує у знаковість, символічність, що оточує його в природі. Це споконвічний потяг душі, серця, любові – творити красу духовну. Це в людині, як у частині Природи, закладено генетично. Ми бачимо, як етногенезис праєтносів еволюціонує в нас самих, скільки б не минуло поколінь.

За яку б мотивацію тієї чи іншої теми з життя не взявся горянин – понад усе свою мрію хоче втілити в красу зображувальну: в орнаментику вишивок одягу, писанок, скатертин, ліжників, взуття, посуду для їжі й збереження збіжжя... дерев'яних, різьблених віттарів і віттарників, скринь, столів, рушників, елементів символіки на возах, ярах, гелетах, дійницях, бербеницях, сопілках, трембітах і т.д. Автентичність, архетипність іноді вражають своєю досконалістю, майже логотипністю символів, сплетених із силуетів рослин: папороті, листочків, квітів, дерев, овочів, фруктів, китиць хвої, кореневищ і т.д., створюючи орнаментику та ритміку сотень варіантів повторів різних за величинами елементів.

Передісторія зібрання (колекціонування) сталася в моєму житті не випадково. Повіки буду вдячний художникові Ф. Манайлу, який змінив мої помисли молодого художника на святе ставлення і розуміння народного духу в мистецтвах горян.

Свого часу, будучи студентом Ужгородського художнього училища (1966-1970 рр.), мені таланило (де б я не вчився) на чудових вчителів у Києві, Москві, а згодом й на відомих професорів Ужгородського національного університету. З 1966 по 1968 роки за завданням Ф. Манайла ми, студенти художнього училища бойки-

верховинці, збирали багатющий різновидністю етнографічний матеріальний крам для майбутнього Закарпатського музею народної архітектури і побуту в м. Ужгороді. В той час я зібрав понад триста великих предметів, зокрема одяг чоловічий, жіночий і дитячий, господарські знаряддя праці, особливо теслярські сокири (планкачі), долота, свердла, дерев'яний і металевий триножник, посуд, вічарські й ковальські «причандалля»; окремі з народними символами вишивки, писанки, музичні інструменти, ложки, примітивні меблі; народні ікони на дереві й склі; із дрібних речей – люльки (піпи великі й малі, дерев'яні і керамічні), гудзики, пояси, застібки, стрічки, шапки-бирьки, кресані, нагайки для коней, вівчарські палиці-поплюваниці, ножі-скребла, ремені, тайстри, бесаги і т.д.

Водночас не можу оминати чехословацький період (1920-1939 рр.) у житті горян-бойків. Саме тоді відбулося своєрідне відродження в усіх напрямках суспільного життя завдяки демократичному і мудрому політику – президенту Чехословаччини Т.Г. Масарику. А саме: в цей період зростала нова генерація зі своїми досягненнями – наукова, освітня, історична, педагогічна, церковно-богословська, господарська, громадсько-політична і культурна еліта русинів-українців, здобуваючи фахову освіту в університетах і гімназіях Праги, Будапешта, Бухареста, Львова, Кракова, Варшави, Рима, Кошиць, Ужгорода і т.д., що привносило новітні погляди на архаїчну цнотливість буття горян-бойків. Особисті фотографії Т.Г. Масарика на віки зафіксували у сотнях світлин багатющу народну церковну архітектуру, і ми знаємо, скільки їх було і скільки знищено за період радянщини. Навіть важко собі уявити, скільки безцінних творів церковного мистецтва пограбовано заїжджими «фахівцями-реставраторами» та служакими-псевдоісториками з нашого краю, тобто аби минуше-нетямуше?.. Чи змінився наш внутрішній духовний світ до святого збереження і відродження, створеного народом у Карпатському ареалі, який творився впродовж не просто століть, а виринає з глибин тисячоліть величезними пластами-килимами карбів-віків етногенезисом народної культури? Все таки настає епоха в душах інтелігенції, аби порозумітися з самим собою, аби позбутися здичавілої моралі лжепророків брудного бізнесу, вторинного ринку торгашів над святими речами...

Що стосується колекції дерев'яних ложок, – кінець ХІХ ст., – які добре збереглися на горищі старих будівель, то, очевидно, майстер-горянин не встиг її вигідно продати. Ложкарі і бондарі були майже в кожному селі, й це не дивно, а навпаки, – закономірно. *На таблиці 3* (мал. автора) – графічні зображення шести (полонинських) ложок, різних за розміром. На кожній із них своєрідна хрестоподібна орнаментальна, оздоблювальна символіка, яка складається з умовних китиць хвої, маленьких хрестиків і подвійних хрестиків, крапочок, трикутників, Г-подібної (низ і верх) орнаментальної різьби. Це ложки-мірки під час приготування бринзи і сиру, житниці, парениці. Нетрадиційна форма ложок свідчить про особливе (ритуальне) ставлення чабанів до Божого дару – молока овець. Хрестоподібність – це нескінченна віра в небеса, оберіг овець від ураження блискавкою та нападу диких звірів. Завершення щасливого літнього періоду полонинського життя – єдиного цілого в природі – людина і свійська тварина...

На таблиці 1 (мал. автора) – ложки-псалтирні, так звані сербалки, для одночасного вживання ритуальної молитовно-заговорної їжі односельцями і родичами небіжчика. Ложки набагато меншого розміру, ніж полонинські. Надто чітка різьба. На кінці держака (ручки) ложки зубці – це кількість овець, кіз і рогатої худоби того чи іншого газди. Поряд під кутом майже 30 градусів (мал. 1, 2, 4, 5) – різки, що означає кількість дітей у родині. Якщо знизу – різки перехресні, з загостреними трикутничками всередині, то це свідчить про кількість дочок, які вийшли заміж. Під ними – зображення прадавнього старогрецького хреста з зерном пшениці, всередині якого продовгастий отвір – символ здорової родючості з

оберегом того ж хреста.

На малюнку 8 – дві різки, поперечно з'єднані, означають, що в родині народилися близнята, проте одне передчасно народилося мертвим, збоку вирізьблений один зубач. Хрестик архаїчний і складається з двох дзьобів птахів (низ і верх) і прямого перетину вертикальної лінії хрестика з коротенькими кінчиками вверх.

Малюнок 10 ускладнений символом трагізму в родині. Дві різки довгі й дві короткі під кутом (однаково!), збоку два зубчики – це – це дві смерті в родині. Хрестик архаїчний, знизу новий місяць (серп), вертикаль завершується симетрією пташиних дзьобів. Замість горизонтальної перекладини обабіч мертві зернини, тобто хліба – Божого дару небіжчики не вживатимуть вже ніколи...

Малюнок 6 – на держаку ложки чотири трикутники (по два). Між ними шість зубчиків. Хрестик завершується перекладинками, три кінці яких нагадують роздвоєність, четверта – початок (півколо). Тлумачення такої символіки проста (бо в гірських селах – один одного знають усі: в родині було шість чоловіків, а від старших двох синів чи дочок чекають по двоє онуків від кожного).

Малюнок 7 – у родині було чотири чоловіки. З них залишилося двоє дорослих онуків, інші померли. Тут хрестик, у якого всі чотири кінці роздвоюються. Висновок: селянин, який щорічно чи раз у три роки проводив у своїй оселі з односельцями читання з дяками псалтиря; закінчували читання і молитви словами: «Вічна пам'ять, блаженний покой». Виявляється, на псалтирних ложках сплітали десятками аналогічних символікою варіантів, зміст яких зразу прочитувався горянином. Беручи в руки таку ложку для споживання їжі, кожен молив Всевишнього, щоб у кожній родині було щастя і добро, а не так, як сталося в родині небіжчиків, тобто пам'ять про них житиме вічно.

На вівчарських ложках (великі), що на таблиці 2 на двох малюнках (1, 2), зображені вишукані за візерунками хрестики. Вертикальна лінія – два крила і два дзьоби птахів, горизонтальний перетин (2). На малюнку 1 по три крила на вертикалі – символ Трійці, по горизонталі роздвоєні кінці перекладинки, але з двома лініями – знаками попередження, щоб не було того нещастя чи випадку, що трапився колись...

На малюнку 3 сплетено складний набір символіки з ліній і різок: трьохраменний хрестик із зубчиками, повернутими вверх, і завершеної трикутниками вертикалі. Під хрестиком стародавня літера «Я», всередині якої чотирикутна зірка – чотири сторони світу, над якою сім трикутників (півколо). Слід зауважити, що цифра 7 – постулатна філософія Біблії. $7 \times 3 = 21$. 21 – це Трійця.

Вище над літерою «Я» – ромб-оберіг, наповнений восьмикутним хрестиком-зіркою подвоєного розміру. Над ромбиком – дві великі різки і дві малі, перехрещені, які нагадують літеру «Х», а символічно «Дах Неба», вищі потаємні сили. Під ромбиком – різка-півколо з гострими зубчиками, повернутими до Землі, тобто Божа благодать від землі, невичерпні сили до життя і мудрості Небес.

Погляньмо на таблицю 2 (мал. автора). На малюнку 1 – великодні ложки, які використовувалися один раз на рік для приготування тіста паски, припічок та іншого їства на святковий стіл. Хрестик по вертикалі складений із чотирнадцяти голок хвої з поділом обабіч по сім (знову символ цифри 7), перекладинка по горизонталі із роздвоєними кінчиками. Під хрестиком архаїчне, схематичне, символічне зображення людини з розпростертими руками, оточеної віночком із трикутників – сійте, посівайте на світлий празник Воскресіння в серцях і душах на істину Добра. Вселяти святу Благу вість – Благовість у совість, а саме Благо і Вість – у з'єднання мудрості з істинною Совістю!..

Серії малюнків на аркушах (малюнки символів) «Космогонія народного мистецтва бойків», «Космогонічні Знаки Бойківщини», «Космогонія бойків» я

збирав десятиліттями, аби переконати і доказати світові, якими були мої пращури бойки, якою була їхня духовність незаперечної культури і мудрість життя, і любов до навколишнього світу, земної краси – фауни і флори. Бойки знали, що є сокровенність і відступництво. Людина за своєю сутністю ніколи не перестане вірити у надсили Всесвіту, бо у цьому нескінченність Мудрості Істини, Буття і Небуття. Є поняття, які не коментуються тому, що це Таїна Небес, і вона ніколи не буде розгадана.

Звичайно, для того щоб я розтлумачив сотні символів бойківської культури потрібне порівняння з іншими слов'янськими народами. Завжди постає одвічне запитання: Що таке форма (символ) і її змістовність?

Земним світом правлять нумерологія (числа, математика) і символи. Через числа розуміємо зміст, а форма – символ того ж змісту. Замкнуте коло руху (еволюційність) всього того, що твориться у нескінченному Всесвіті, людина може тільки гіпо- тезувати.

Людина складається з тонких семи оболонки (аури, біополя) сили духу від Вседержителя – фізичної, астральної, біологічно-генезисної, ментальної, ефірної, казуальної, екстрасенсорної, і коли вони в людині об'єднані – людина як біоістота стає простою в житті, мудрою в помислах і високодуховною, тобто наділяється божественною силою святого всеосяжного провидіння.

Ватазські ложки. Символічна різьба на держаках. Перша половина XX ст. Іршавщина. (Приватна колекція М. Беленя, 1993 р.)

Бойківська символіка. Вівчарські ложки. Початок XX ст. (Приватна колекція М. Беленя, 1993р.)

Псалтирні ложки (мал. до табл. 1 (1, 2, 3, 4, 5))

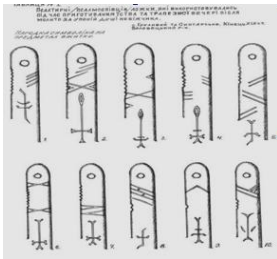
Псалтирні ложки (мал. до табл. 1 (6,7, 8, 9,10))

Великодні ложки (мал. до табл. 2)

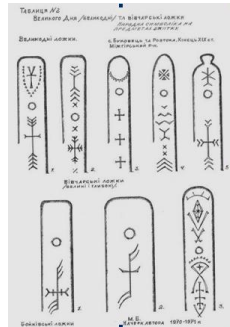

Полонинські ложки (мал. до табл. 3)

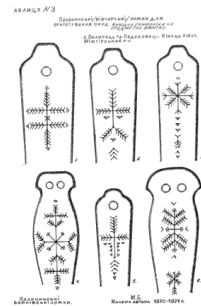
Таблиця 1

Таблиця 2

Таблиця 3

Автор малюнків Михайло Белень

Михайло Белень
(Ужгород, Україна)

ВІД ДРОГОБИЧА ДО УЖКА І ТУРКИ: СИМВОЛІЗМ БОЙКІВСЬКОЇ ПИСАНКИ

Закарпатська обл.: територія Міжгірського, Воловецького, частина Свалявського, Іршавського та Великоберезнянського районів

Звісно, що в Бога випадкових зустрічей не буває... І не випадково на все, що робилося, творилося і нині спокусливо перевтілюється в цьому технократичному, суєтному й грішному світі, є своя міра і своя доля!

Архаїчність (від печерних і наскельних малюнків), патріархальність чи, як сьогодні модно казати, “екзотичність” духовних світів етносів із різних континентів, так і світу духу горян-бойків у витворах народно-вжиткових мистецтв дедалі глибше й ширше нуртує і болить (така споконвічна діалектика, еволюція людської природи) про те, наскільки ми, нащадки, зуміли або зможемо зберегти ці скарбниці, іноді не до кінця розуміючи цю сокровенну велич духовності древнього слов’янського етносу в Карпатах.

Очевидність, безповоротність всепоглинаючих втрат карбів людності через сивину віків і дещо поверхневе усвідомлення себе нинішнього осмислення (маю на увазі докази всьому світові про існування Мізинської культури – 20 000 р. до н.е.; Кам’яної Могили – 16-18 тис. років до н.е.; Трипільської культури – 12 000 р. до н.е.; Куштанської культури – 665 тис років до н.е.; кістяка первісної людини (селище

